

ELS SARCÒFAGS MEDIEVALS DEL PENEDÈS I EL SEU ENTORN

**SALVADOR LLORAC I SANTIS
MONTSERRAT COSTA I VIA**

En la present comunicació donem a conèixer la relació i la classificació de sarcòfags medievals existents al Penedès i el seu entorn més pròxim. No fem cap descripció de les urnes funeràries —cosa que allargaria molt el treball—, sinó un breu comentari de cada una, indicant-ne solament els trets més característics.

Aprofitem l'avinentsa per fer una introducció al tema de l'art funerari medieval en totes les seves vessants, que fins al moment no s'havia tractat a la comarca, el qual ens ha deixat obres de notable vàlua artística i històrica que caldrà donar a conèixer acuradament en pròxims estudis. Cloem l'inventari i la classificació amb un recull bibliogràfic, al més exhaustiu possible, sobre la temàtica ressenyada.

ELS SARCÒFAGS MEDIEVALS DEL PENEDÈS I EL SEU ENTORN

INTRODUCCIÓ

El culte als difunts, en totes les civilitzacions, ha tingut expressions que s'han materialitzat en el sentit artístic. En el cas que ens ocupa, els sarcòfags són un signe clar d'aquesta manifestació, si bé sempre ha estat una determinada classe social la que ha pogut deixar aquesta empremta del seu existir: ens referim a la noblesa i també a la classe social dirigent.

Al Penedès i rodalies resten senyals ben tangibles d'aquest art, que van lligats a períodes de fort redreçament econòmic i social de casa nostra.

En el present treball hem inventariat i historiat les peces funeràries medievals penedesenques i de l'entorn,⁽¹⁾ en la vessant de sarcòfags,⁽²⁾ en realitat osseres, pel fet que recollien els ossos dels difunts una vegada consumits els cadàvers en els carners o podrimeners sota terra, en la gran majoria dels casos; cal exceptuar una bona part dels sepulcres del període romànic, els quals sí que contenien els difunts.

La tradició d'enterrament en vasos petris, encara que molt minoritària, ja que solament hi accedien les persones o famílies de bona posició econòmica i social, cal buscar-la a l'època romana; en tenim una mostra

a l'indret del Vinyet, al terme de Sitges, on fou localitzat un interessant vas funerari,⁽³⁾ el qual ara es pot contemplar al Racó de la Calma de dita població costanera.

Però, el seu màxim esplendor es manifesta durant la Baixa Edat Medieval catalana, sobretot al segle XIV, que és quan es produïren la gran majoria dels que ens han arribat als nostres dies. Els segles posteriors seran d'una decadència total pel que fa a la realització d'urnes sepulcralcs a la comarca; cal arribar a finals del segle XIX, etapa que correspon al renaixement de la cultura catalana, per trobar-ne novament, tot i que d'una manera molt escadussera, com poden ser els quatre grans sarcòfags profusament treballats, d'estructura classicista, un d'ells icònic, fets en marbre de Carrara per l'escultor Fuxà, pertanyents a la família vilafranquina dels Vallès, els quals es troben en una capella de l'església de Sant Francesc de Vilafranca.⁽⁴⁾ També d'altres existents en la comarca, com pot ser el cenotafi de Víctor Balaguer fet el 1905.⁽⁵⁾ A l'església de la Trinitat de Vilafranca n'hi hagué un que guardava les despulles de Jaume Alcover, fet el 1893, que fou destruït el 1936.⁽⁶⁾ També n'hem identificat un de petit a la capella de Sant Magí de la casa Pladellorenç, del municipi de la Granada, que serva les despulles del màrtir sant Gaudenci, però és molt modern.⁽⁷⁾

De manifestacions artístiques funeràries medievals també n'hi ha d'altre tipus, com les esteles,⁽⁸⁾ les lloses fosseres,⁽⁹⁾ les làpides murals⁽¹⁰⁾ o els arcosolis funeraris,⁽¹¹⁾ però pel seu reduït nombre en aquest període del nostre passat, hem decidit, de moment, treballar només els sarcòfags o urnes sepulcralcs, començant pels romànics no decorats, (tots exempts) fins arribar als estrictament d'estructura gòtica, alguns d'ells veritables obres d'art.

Els sarcòfags medievals de la comarca i entorn pertanyen els uns a l'antiga noblesa del lloc (Santmartí, Cervelló, Castellet, etc.), d'altres a castllans (majoritàriament descendents de les línies col·laterals nobiliàries antigues) i cavallers enriquits que compraren jurisdiccions senyoriales; que sapiguem, un de sol pertany a un clergue;⁽¹²⁾ en tenim notícies d'un que conté les despulles d'una dama;⁽¹³⁾ d'uns altres, és impossible d'esbrinar a qui pertanyien perquè no hi ha cap divisa heràldica o escrita que ho testifiqui. A més, en ser utilitzats com a osseres, molts eren emprats com a panteons familiars, contenint les restes de diversos membres d'una estirp.

Es troben primordialment a les esglésies parroquials i antics priorats, però el lloc preferit per guardar les despulles dels que podien permetre's aquest privilegi fou el convent franciscà de Sant Francesc de Vilafranca del Penedès, a l'església i claustre del qual n'hi hagué un bon nombre, dels quals encara en resten set. Tots foren benefactors de dit monestir i contribuïren, en donatius, que aquest pogués realitzar tasques humanitàries, i, també, al seu engrandiment.

La gran majoria es troben dins de recintes religiosos o al seu entorn més pròxim; solament 5 són servats en museus: el d'Arnau de Vilanova, al Museu Diocesà de Barcelona, i els de l'església parroquial de Martorell, del lloc de Miralles (Castellví de Rosanes), i un de Sant Genís de Rocafort, que estan dipositats al Museu Vicenç Ros de Martorell. Els dos de Jorba són dipositats en una capella utilitzada actualment com a magatzem de peces antigues de la parròquia.

Indicarem que les despulles d'alguns senyors del Penedès i entorn foren dipositades en monestirs de les rodalies, sobretot Sant Cugat del Vallès i Santes Creus; testaments de l'època ens ho confirmen. A Santes Creus hi ha quatre sepulcres que pertanyen a la nissaga dels Cervelló,⁽¹⁴⁾ tan lligats a la comarca, com també el d'un castlà i els seus fills de la Bisbal del Penedès, és a dir, del llinatge dels Salbà;⁽¹⁵⁾ estan molt ben treballats i alguns són icònics.

INVENTARI GENERAL

Alt Penedès

1.- *Avinyonet del Penedès*

1.1.- Sant Sebastià dels Gorgs.

A la sagristia en resten dos:

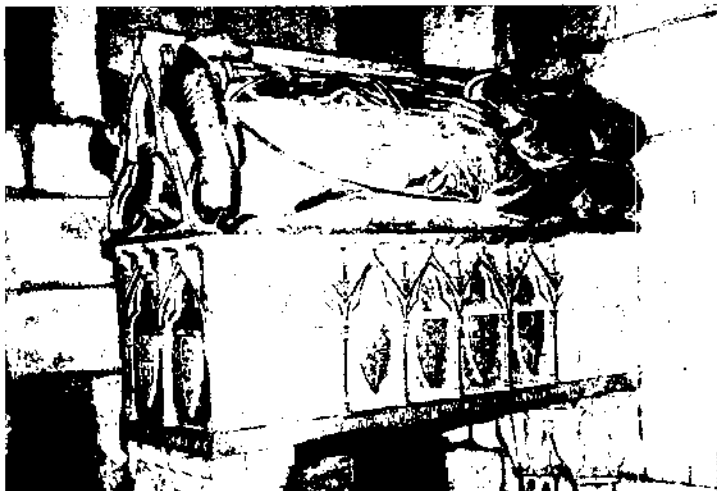
- Un d'alabastre, liis, sostingut per sis columnes amb capitells.
- L'altre, de pedra calcinal, sostingut per quatre columnes amb capitells, amb un escut en un d'ells, que té les armes dels Santmartí.
- Al Museu Diocesà de Barcelona, un de romànic amb frontal escultural, sense tapa, d'Arnau de Vilanova.

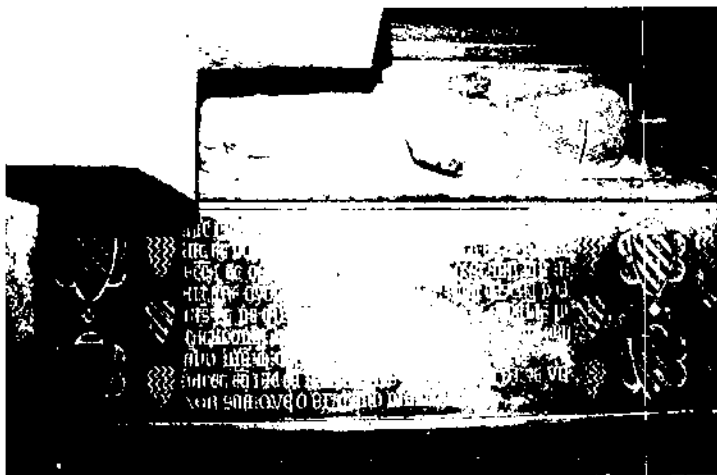
Ossera profusament blasonada, aguantada per dues mènsoles molt esculturades, que es troba a l'església parroquial de Sant Marçal de Castellet. No conserva la tapa i no s'ha pogut esbrinar a quines nissagues pertanyen els escuts heràldics.

Sarcòfag amb restes de policromia que va guardar les despulles de membres de l'estirp dels Bertran, senyors baronials del castell termenat de Gelida. És una caixa de notable interès artístic, que conté al frontal un epitafi en català i està blasonada. Es pot contemplar a l'antiga església castellera de Sant Pere de Gelida.

Sarcòfag de Bertran de Castellet, de l'antic convent franciscà de Vilafranca del Penedès, servat a la seva església. Conté doble estàtua jaçent i es troba aguantat per quatre columnes amb capitells esculpits. És un dels sepulcres gòtics catalans més emblemàtics, pel que fa als construïts al segle XIV, tant per la seva esculturalitat com el disseny. El va realitzar un lapidari molt destre en el treball de la pedra dura.

Interessant sarcòfag icònic servat a l'església parroquial de Sitges, pertanyent a Bernat de Fonollar i la seva muller Blanca d'Abella. L'estàtua jaçent es troba un xic mutilada. Profusament blasonat, ja que conté 28 escuts, 16 del Fonollar i 12 de l'Abella. Frontal amb epitafi.

2.- *Castellet i la Gornal.*

2.1.- Sant Pere de Castellet.

- Dins el porxo, a banda i banda de la porta d'entrada, hi hagué dos sarcòfags de marbre, ben treballats, aguantats per sis columnes amb capitells. Es conserven restes d'un (tapa, fragments del vas i capitells), la tapa i fragments al mateix lloc i els capitells al claustre de Sant Francesc de Vilafranca del Penedès.

2.2.- Sant Marçal de Castellet.

- Un de pedra calcinal sense tapa amb escuts heràldics (dos de diferents). Aguantat a la paret per mènsules treballades.

2.3.- Mare de Déu de Muntanyans.

- Fragment del que podria ser una ossera amb un escut heràldic. Resta a la capella un bonic arcossoli on se suposa que estava situat.

3.- *Gelida*

3.1.- Sant Pere de Gelida.

- Un de policromat, amb inscripció, que correspon a Berenguer Bertran i el seu fill. Ben Conservat. De paret, aguantat per mènsules.

3.2.- Santa Magdalena del Puig.

- A la sagristia, unes lloses que corresponen a un sarcòfag.

4.- *Olèrdola.*

4.1.- Sant Miquel d'Olèrdola.

- Un de mutilat antropomorf.

4.2.- Sant Cugat de Moja.

- Un de gòtic, tipus ossera, a la paret. No té cap senyal d'identificació.

4.3.- Sant Pere Molanta.

- Un d'antropomorf.
- Un de banyera.

5.- *Santa Margarida i els Monjos.*

5.1.- Santa Maria de la Bleda.

- Una ossera de notables dimensions, llisa. De pedra tova. Actualment dins d'un arcossoli.

6.- *Subirats.*

6.1.- Sant Pere de Subirats.

- Possible sarcòfag amb tapa, molt primitiu.

6.2.- Sant Pau d'Ordal.

- Un de mutilat. Antropomorf.

7.- *Torrelles de Foix.*

7.1.- Santa Maria de Foix.

- Frontal, trobat recentment. Decorat amb les armes dels Cervelló.

8.- *Vilafranca del Penedès.*

8.1.- Sant Francesc de l'Hospital.

- De Bertran de Castellet. Pedra calcària molt polida. Inscripció. Estàtues jacentes. Escuts (dos de diferents). Sostingut per quatre columnes amb capitells treballats. És una obra magnífica.
- D'un membre de la família Boixadors. Caixa de pedra (?), però tot el conjunt decorat amb guix. Estàtua jacent. Dins un arcossoli policromat, gòtic, molt tardà.
- D'un membre de la família Avinyó. De pedra. A la paret, aguantat per mènsules treballades. Policromat. Estàtua jacent. Escuts.
- D'Hug de Cervelló. Aguantat a la paret per mènsules treballades. D'alabastre. Restes de policromia. Estàtua jacent. Inscripció. Escuts. De petites dimensions. Molt ben treballat.
- De Marc de Puigmoltó (?) De pedra. Aguantat a la paret per mènsules treballades. Escuts heràldics. Gòtic ple.
- Un de pertanyent a la família Piquer (?) Aguantat a la paret per mènsules treballades. Gòtic ple.
- Un que se suposa de la família Penyafort. Aguantat a la paret per mènsules treballades. Frontal molt ornamentat. Estàtua jacent.
- Sembla ser que la sepultura de Francesc Geroni Babau, cavaller, que tenia en feu el Palau del Rei, era una ossera.⁽¹⁶⁾ (Desapareguda).

Sarcòfag antropomorf bastant ben treballat, trobat al fossar de Sant Pau d'Ordal de Subirats. Actualment servat dins l'església.

Bonic sarcòfag existent a l'ex-priorat benedictí de Santa Maria de Banyeres, que consta d'una caixa i tapa, profusament decorat amb escuts heràldics amb la mateixa càrrega. L'aguanten quatre columnes de gran solidesa. Se suposa que pertany a un membre de la nissaga dels Banyeres, benefactor de l'indret.

- També sembla que era una urna la tomba d'un tal Mascaró.⁽¹⁷⁾
(Desapareguda).

Amb reserves indicarem que els sarcòfags que podia haver-hi hagut al claustre podrien pertànyer als llinatges següents: Masdovelles, Vilafranca, Barberà, Subirats, Sabanell, Miravalls, Maimó, Salelles, Ferrer de Bellvei, entre d'altres.⁽¹⁸⁾

8.2.- Convent de Santa Digna (Desaparegut).

- Sembla que la sepultura que hi havia al presbiteri, corresponent a l'abadessa Teresa de Castelvell, era un sarcòfag.⁽¹⁹⁾

Baix Penedès

1.- Banyeres.

1.1.- Antic Priorat de Santa Maria.

- De pedra tova, sostingut per quatre columnes amb capitells (actualment dins un portal, fent d'arcosili). Molt treballat. Escuts heràldics amb la mateixa càrrega.
- Un que va desaparèixer l'any 1936. Segons mossèn Mas.⁽²⁰⁾

2.- Llorenç del Penedès.

2.1.- Castell de Llorenç.

- Damunt el portal d'entrada al baluard del castell hi ha el frontal d'un sarcòfag, amb quatre escuts iguals, que procedeix de la veïna església de Sant Llorenç.

Garraf

1.- Sitges.

1.1.- Sant Bartomeu i Santa Tecla.

- De Galcerà de Ribes i Guillem (?) de Pacs. Tipus ossera. A la paret, aguantat per mènsules. Escuts. Inscripció.
- De Bernat de Fonollar i Blanca d'Abella. Tipus ossera. A la paret, aguantat per mènsules. Estàtua jacent. Escuts. Inscripció.

Conegut sarcòfag de Bernat de Tous, servat a l'església parroquial de Sant Martí de Tous. S'observa la magnífica realització de l'estàtua jaçant que hi ha damunt la tapa, així com també la caixa profusament treballada per tres dels seus costats, amb planyideres dins nínxols gòtics.

Reconstrucció del sarcòfag de Berenguer del Papiol, que es trobava a l'església parroquial de la localitat del Papiol i ara als baixos del castell de dit municipi. Sortosament, es recuperà l'estàtua jaçant de la tapa, realitzada amb un relleu molt poc pronunciat, però molt detallat i ben elaborat.

Anoia

1.- Carme.

1.1.- Masia La Masuca.

- Un de romànic amb tapa, bastant deteriorat.

2.- Jorba.

2.1.- Capella de Sant Roc i Sant Sebastià.

- Un de pedra, romànic.
- Un de pedra, gòtic, amb fragments de la tapa i escut.

3.- Sant Martí de Tous.

3.1.- Sant Martí.

- Un de gòtic, amb estàtua ja cent de Bernat de Tous. Molt decorat. Pedra normal.

Baix Llobregat

1.- Martorell.

1.1.- Sant Genís de Rocafort.

- Tres d'estil romànic amb tapa, incrustats en una paret lateral de les ruïnes del temple. Són quasi idèntics. Gres vermell.

2.1.- Museu Vicenç Ros.

- De la família Rosanes, molt malmès. Inscripció i escuts iguals. Pedra normal.
- De Berenguera de Trilles, aprofitat posteriorment per membres de la família Rosanes, molt malmès. Inscripció i escuts diferents. Pedra normal.
- De Bernat de Miralles i Alamanda (de Cervelló?). Pedra normal. Inscripció i escuts diferents. Manca la tapa. Procedeix del priorat de Miralles. (Castellví de Rosanes.)
- Un de procedent del priorat de Sant Genís, de gres vermell. Té les mateixes característiques que els altres tres servats «in situ».

2.- El Papiol.

2.1.- Santa Eulàlia del Papiol.

- Hi havia hagut dos sarcòfags de paret amb inscripció i escuts. L'un de l'ardiaca Berenguer de Papiol (ara desaparegut) i l'altre del

militar Galcerà de Papiol, del qual es recolliren fragments i que es reconstruí; actualment roman col·locat als baixos del castell del Papiol; té estàtua jacent.

El total de sarcòfags existents i documentats, fins aquest moment, al Penedès i el seu entorn geogràfic més pròxim, és de 42. D'ells, 24 corresponen a la subcomarca de l'Alt Penedès, 3 a la del Baix Penedès i 2 a la del Garraf, o sigui, que al Penedès pròpiament dit en trobem 29; d'aquests, set són d'un ex-convent de Vilafranca, 3 de l'ex-priorat de Sant Sebastià dels Gorgs, 2 de l'ex-priorat de Banyeres, 2 de diverses esglésies parroquials i els restants de capelles i altres indrets. Al sector pròxim de l'Anoia en tenim comptabilitzats 4 i a la zona propera del Baix Llobregat (Martorell, el Papiol), 9; dels quals, ara, 7 al terme de Martorell.

Sense cap mena de dubte n'hi hagué més, però les transformacions que han sofert els temples a través dels segles, per molt diverses causes, els han fet desaparèixer; sobretot, durant les obres d'ampliació i reforma que es produïren a partir de finals del segle XVI, que es prolongaren als segles següents, sobretot al XVIII, i que comportaren la destrucció total de moltes esglésies parroquials romànic-gòtiques, per fer-ne d'altres de més cabuda; tot això sense tenir en compte les vicissituds del segle XIX. El fet ha comportat que no puguem saber amb exactitud els que hi havia, per no haver-hi documentació que ho acrediti. Referent als desapareguts durant els fets revolucionaris del juliol de 1936, en tenim prou notícies fotogràfiques o documentals per poder saber la ubicació i les dates concretes de gairebé tots (Sant Pere de Castellet, Santa Eulàlia del Papiol i Santa Maria de Banyeres).

CLASSIFICACIÓ

- A) Segons el lloc d'ubicació i tipus de suport.
- B) Els elements decoratius.
- C) La seva estructura.

A) Lloc d'ubicació i tipus de suport

1 - Col·locats damunt columnes.

- Els dos de Sant Sebastià dels Gorgs. Llisos.
- Els dos que hi havia a Sant Pere de Castellet. Llisos.

- El de Bertran de Castellet de Sant Francesc de Vilafranca. Profusament decorat. Icònic.
- El de Santa Maria de Banyeres. Profusament decorat.

Aquesta manera de col·locar les urnes funeràries dona a la sepultura una gran elegància i vistositat; creiem que solament gaudien d'aquest privilegi personatges de molta rellevància social així com també els pertanyents a les estirps nobiliàries més destacades del territori.

2.- Col·locats damunt mènsules o cartel·les.

- Sant Marçal de Castellet (sense tapa).
- Mare de Déu de Muntanyans. Fragments.
- Sant Pere de Gelida.
- Sant Cugat de Moja.
- Santa Maria de Foix. Fragment.
- Avinyó.
- Hug de Cervelló.
- Marc de Puigmoltó.
- Piquer?
- Penyafort.
- Boixadors. Dins un arcosoli.
- Castell de Llorenç?
- Galcerà de Ribes i un altre.
- Bernat de Fonollar i un altre.
- Capella de Sant Roc de Jorba. N'hi ha dos?
- Bernat de Tous?
- Família de Rosanes.
- Berenguera de Trilles i família de Rosanes.
- Bernat de Miralles i un altre.
- Berenguer del Papiol. Desaparegut.
- Galcerà del Papiol.

Fou la forma més comuna utilitzada en la col·locació de les osseres dins les esglésies i els claustres. Per terme general, les mènsules són ben treballades, fins i tot algunes amb figures zoomòrfiques. Resenyarem que l'actual col·locació dels vasos no correspon, en quasi cap cas, a la seva forma original, pel fet que han tingut moltes modificacions, com ja s'ha dit, a causa del pas dels anys i de les vicissituds sofertes.

3.- *Col·locats dins arcosolis.*

- El d'alabastre de Sant Sebastià dels Gorgs.
- El de l'església de la Bleda (modernament).
- El de Boixadors de Sant Francesc de l'Hospital.

Fou una manera de col·locar les urnes poc comuna a la comarca, que preferentment utilitzaven les grans famílies que enterraven els seus membres en els monestirs i priorats. Tenim referències verbals i documentals que també eren col·locats així el que hi havia a l'església de Muntanyans i el de l'estirp dels Santmartí de l'ex-priorat de Sant Sebastià dels Gorgs.

4.- *Incrustats als murs exteriors d'una església.*

- Tres a l'ex-priorat de Sant Genís de Rocafort, dins el terme de Martorell. Romànics.

És molt rar a la comarca estudiada; tot i així, cal indicar que deuria ser una pràctica normal, però que han desaparegut a causa de les reformes sofertes en les esglésies. Dels quatre de Sant Genís, un actualment es troba al Museu Vicenç Ros de Martorell.

B) Elements decoratius

1.- *Iconics (amb la imatge del difunt damunt la tapa).*

- Boixadors. Sant Francesc de Vilafranca.
- Avinyó. Idem.
- Hug de Cervelló. Idem.
- Penyafort? Idem.
- Bertran de Castellet. Idem. Doble estàtua jacent, que correspon al mateix personatge.
- Bernat de Fonollar. Sant Bartomeu de Sitges.
- Bernat de Tous. Sant Martí de Tous.
- Galcerà de Papiol. Castell del Papiol.

L'estàtua jacent de la tapa sempre correspon a un personatge amb vestimenta militar, si exceptuem l'urna doblement icònica, on, a la cara oposada de la tapa, hi ha la mateixa persona, però ara vestida amb hàbit religiós. En tots, hi és representat el personatge a qui es dedica el monument, en posició de difunt, estirat, d'esquena sobre el pendent

metòpic del sepulcre, la qual cosa comporta que quedi inclinat i permeti que pugui ser contemplat millor.⁽²¹⁾

2.- *Forma antropomorfa i de banyera (època romànica).*

Tots de construcció molt matussera i sense cap indici de decoració.

- Sant Miquel d'Olèrdola.
- Sant Pere Molanta. Dos, un de banyera.
- Sant Pere de Subirats?
- Sant Pau d'Ordal.
- Masia la Masuca. De banyera amb tapa.

Són els que podem anomenar veritablement sarcòfags, pei fet que foren utilitzats per col·locar-hi directament els difunts (això no vol dir que només fossin usats una vegada). Es caracteritzen pel fet de ser construïts exteriorment de manera molt barroera, sense cap senyal artístic. Tots són exempts. La seva cronologia és un xic confusa, però actualment se suposa que la gran majoria daten dels segles XII al XIII.

3.- *Amb senyals heràldics nobiliaris dins els escuts, al vas o la tapa.*

- Sant Marçal de Castellet. Dues de diferents.
- El fragment de Muntanyans. Una.
- El de Santa Magdalena del Puig. Una.
- Berenguer Bertran i fill. Una.
- Santa Maria de Foix. Una.
- Bertran de Castellet. Dues de diferents.
- Avinyó. Una.
- Marc de Puigmoltó. Una.
- Hug de Cervelló. Una.
- Santa Maria de Banyeres. Una.
- Castell de Llorenç. Una.
- Bernat de Fonollar i muller. Dues de diferents.
- Galcerà de Ribes i un altre. Dues de diferents. (En aquest, fins i tot les mènsules es troben decorades amb escuts nobiliaris.)
- Bernat de Miralles i Alamanda. Dues de diferents.
- Família de Rosanes. Una.
- Berenguera de Trilles i família de Rosanes. Tres càrregues diferents.
- El de la nissaga dels Santmartí. Una al capitell.
- Berenguer de Papiol. Una.

- Galcerà de Papiol. Una.
- El gòtic de Sant Roc de Jorba. Una.

El nombre d'osseres blasonades és de 20, però el fet de contenir diverses d'elles càrregues diferents als escuts fa que hi hagi un total de 27 escuts nobiliaris distints, la gran majoria dels quals s'ha pogut esbrinar a quina nissaga pertanyien.

Indicarem que el mateix escut nobiliari (idèntica càrrega) es repeteix diverses vegades en quasi tots els sarcòfags. En gran majoria, els trobem al vas, sobretot al frontal; uns pocs, a la tapa; en un cas, es troba esculpit al capitell; en un altre, al permòdol o mènsula, i, en alguns dels icònics, a l'escut de protecció. La seva forma és l'ogival o triangular curvilínia —que fou la usada majoritàriament als països que formaren la Corona d'Aragó—. Solament en una caixa el trobem caironat,⁽²²⁾ en una altra n'hi ha un de rodó⁽²³⁾ i el possible sarcòfag de Santa Magdalena del Puig, de Gelida, té la forma quadrilonga hispànica.⁽²⁴⁾

També cal indicar que la gran majoria dels escuts solament tenen una càrrega identificativa; els compostos són escadussers, només en trobem en els dos del sarcòfag de Bertran de Castellet, que són quarterats, com també ho és el gòtic de Jorba.

4.- *Inscripcions (epitafis) al vas.*

- El de pedra normal dels Gorgs (Santmartí). És del segle XVIII, sense cap interès. En castellà.
- Sarcòfag romànic dels Gorgs al Museu Diocesà. Nom del que hi contenia les despulles. En llatí.
- Berenguer Bertran i fill. Gelida. En català.
- Bertran de Castellet. En llatí. En una faixa inferior resseguint el vas.
- Hug de Cervelló. En llatí. Dues faixes, una superior i l'altra inferior al metàpic del vas.
- Galcerà de Ribes i Guillem? de Pacs. En llatí.
- Bernat de Fonoillar i Blanca d'Abella. En llatí.
- Bernat de Rosanes i altres familiars. En llatí.
- Berenguera de Trilles i família de Rosanes. En llatí. Aquest és un cas únic: en el mateix sarcòfag hi ha dues inscripcions, una a cada frontal. Sembla ser que els Rosanes van aprofitar el de Berenguera de Trilles; si no és així, no tenim cap explicació.
- Bernat de Miralles i Alamanda. En català.

- Berenguer del Papiol. En llatí.
- Galcerà del Papiol. En llatí.

La gran majoria són escrits amb lletra gòtica rodona i duen tres punts verticals per separació dels mots. Un conté la inscripció amb lletra romànica (segle XIII) i l'altre humanística (segle XVIII).

El nombre d'urnes que contenen inscripcions és de 12; en una hi ha doble inscripció, a cada costat del frontal. Deu són llatines, dues catalanes i una altra en castellà. És normal que les inscripcions continguin paraules abreujades, les quals són indicades amb un senyal, damunt la lletra o lletres, molt característic; també s'indica l'abreviació amb una lletra menuda col·locada al costat dret superior del fragment de paraula o de la lletra, així com mitjançant altres formes fàcils d'identificar. En la gran majoria, els epitafis o inscripcions que contenen estan ben conservats i tots són fets buidant la pedra, és a dir, en negatiu.⁽²⁵⁾

5.- Vasos amb les cares frontals escultrades.

- El suposat de Boixadors.
- Hug de Cervelló.
- El suposat de Penyafort.
- Bernat de Tous.
- Arnau de Vilanova.

Els relleus metòpics fan tots al·lusió al tema de la mort: en el vessant de la resurrecció, de la pujada de l'ànima al cel, de les ploraneres o de la representació de religiosos pregant o en altres actituds. Tots els conjunts escultrats són ben emmarcats al frontal del vas i en alguns la representació és molt notable, com en el cas del d'Hug de Cervelló.

C) La seva estructura

La gran majoria foren treballats en pedra normal del país, més o menys clara i tova; uns pocs ho foren en marbre o alabastre. D'aquests darrers n'hi ha quatre: els dos de Sant Pere de Castellet, el dels Gorgs i el d'Hug de Cervelló.

La forma del vas és ortoèdrica en quasi tots els casos (exceptuant-ne algun de romànic, exteriorment molt irregular i d'interior antropomorf).

Per dins, les cares del buidat són paral·leles a les exteriors. Tots estan fets amb blocs monolítics, menys els dos de marbre de Sant Pere de Castellet i el d'alabastre dels Gorgs, fets amb lloses molt ben acoblades entre elles.

La gran majoria estaven profusament policromats, amb colors molt vistosos, entre els quals destacaven el vermell i el daurat. Conserven restes de policromia diversos dels artísticament decorats: Berenguer Bertran, Avinyó, Galcerà del Papiol, el de Banyeres, Rosanes, etc.

Els antropomorfs i de banyera són tots exempts, però, pel que fa als del període gòtic, una de les cares del sepulcre està adossada a la paret del temple o lloc on fou col·locat originàriament.

Pel que fa a la cronologia dels sarcòfags gòtics penedesencs i del seu entorn, la gran majoria cal datar-los a la primera meitat del segle XIV; també se n'observa un del mateix estil, de forma constructiva molt més tardana, potser del primer terç del segle XVI. Pel que respecta als romànics decorats, que són pocs, però algun molt interessant artísticament, la seva cronologia cal situar-la entre els segles XII i XIII.

NOTES

(1) A l'interior de l'antiga església parroquial de l'Assumpta, situada tocant als murs del que fou castell de Tamarit, en un indret rocós arran de mar, es conserva un frontal de pedra calcària corresponent a un sarcòfag medieval, amb la decoració característica de les urnes funeràries d'aquella època. Fa 172 cm d'amplada per 46 cm d'alçada. També en dita església hi ha un altre frontal de sarcòfag, mutilat per un costat, de pedra, que conté tres partions amb decoració gòtica i amb figures d'apòstols al seu interior, que conserva bona part de la seva policromia original; pertany a una etapa del gòtic molt més tardana i és una peça de notable interès artístic. El tros que en resta fa 79 cm d'amplada i la seva alçada és de 34 cm. El que no queda tan clar és si aquests sarcòfags procedeixen de dita església o entorn o foren portats al lloc com a peces decoratives durant les obres d'agencament de l'indret a principis del segle XX.

Pel fet que, actualment, el lloc de Tamarit forma part del municipi de Tarragona, de la comarca del Tarragonès, tot i la seva proximitat geogràfica a l'àrea estudiada, no l'hem inclòs en l'inventari.

(2) En realitat anomenar *sarcòfags* les urnes funeràries —sobretot les gòtiques— no és gaire correcte, ja que la paraula *sarcòfag* vol dir etimològicament menjador de carn, és a dir, podrimener, i aquests vasos —en el període gòtic— foren —majoritàriament— dipositaris dels ossos dels difunts. Es va posar de moda, a partir dels segles XII-XIII, a

mesura que va augmentar el poder adquisitiu entre els membres de la noblesa, tant l'alta com la baixa, i de les dignitats eclesiàstiques, construir tombes amb certa decoració artística, i s'introduí el costum de recollir els ossos dels difunts, una vegada s'havia consumit la carn dels cadàvers, i dipositar-los en una urna pètria, el sarcòfag, semblant al que ja s'havia fet segles abans amb les restes de les persones incinerades, les quals eren recollides en urnes de plom, pedra, vidre o ceràmica, però d'una cabuda molt inferior a les osseres medievals.

- (3) És un sarcòfag sense tapa, d'època romana, amb el frontis decorat amb estries verticals; tot d'una sola peça i en pedra calcària dura. Exterior ortoèdric i interior amb les arestes arrodonides, que fa de mides externes 212 cm d'amplada, per 63 cm d'alçada i 64 cm de fondària.
- (4) Es troben a la primera capella, entrant a la dreta, que fou convertida en panteó de la família Vallès. Les quatre urnes funeràries pertanyen a les següents persones: Enric Vallès i Soler d'Aragonès, amb estàtua jacent a la tapa i una inscripció, així com escut nobiliari al frontal del vas; aguantat per columnes i mènsules. Salvador Vallès i Batlle i la seva muller, aguantat per permòdols, amb una inscripció al frontal. Carolina Vallès i Soler d'Aragonès, descansant damunt el trespol de la capella, amb una inscripció al frontal. I el de Camil Vallès i Soler d'Aragonès, general d'artilleria, damunt quatre columnes sense inscripció. Aquesta es troba en una làpida mural que hi ha damunt seu. Tots els epitafis són redactats en castellà. Són obra de finals del segle XIX, i es poden considerar un cas únic al Penedès i el seu entorn.
- (5) El cenotafi és un sarcòfag simulat. Es pot considerar un monument poc comú en totes les èpoques; el cas del mausoleu de Víctor Balaguer i Cirera, d'inicis del segle XX, n'és una excepció. Es troba al cementiri de Vilanova i la Geltrú i té un notable interès artístic i sentimental; hi ha esculpida la següent frase: «**Sin amor para mi lo tuve para todos**».
- (6) Era un sarcòfag modern que contenia les despulles del frare Jaume Alcover. S'hi llegia, prèviament traduït del llatí, al frontal del vas, la següent inscripció: «**Ací jau fra Jaume Alcover i Miró, de l'orde de la Santíssima Trinitat. Morí l'any del senyor 1769, a l'edat de 63 anys. El seu cos incorrupte persevera. Any 1893**».
- (7) És una petita ossera composta de vas, tapa i dues mènsules treballades que l'aguanten. Està ben elaborada; té el frontal del vas decorat als seus costats i, al bell mig, el següent escrit: «**Despulses de Sant Gaudenci màrtir. Concessió del pontifex Pius VI**». Damunt, hi ha una creu patent. La tapa és a quatre vessants, de laterals poc pronunciats, i sobresurt un xic de la caixa.
- (8) D'esteles discoïdals a la zona estudiada, n'han arribat molt poques als nostres dies. Només sabem la procedència certa d'una d'elles, que és la que hi ha actualment dipositada al museu municipal de Sant Martí Sarroca, que es troba al castell dels Santmartí, la qual procedeix de l'antic fossar de la veïna església romànica de Santa Maria de Sarroca. Fou trobada durant les obres de condicionament realitzades a la zona del conjunt monumental medieval. Es tracta d'un disc de pedra calcària, mutilat a la zona on hi havia el peu, que era clavat a terra. En una cara hi ha una creu de quatre braços en relleu, formant angles de 90 graus entre ells; a la intersecció d'aquests, s'eixampla considerablement, formant un forat quadrangular al centre; sembla ser una creu grega o nuada, en relleu positiu de braços iguals, dins un cercle, que és el de l'estela. L'altra cara conté una hexafòlia gravada. No creiem que sigui anterior al segle XIV.

També a l'església de l'antic priorat de Santa Maria de Banyeres es conserva una pedra decorada en forma de timpà, que té l'arc apuntat, amb un relleu en una de les seves cares, on hi ha la creu tolosana o albigea al mig i una rodeta denticular a cada banda. Se suposa una obra de finals del segle XIII i es pot considerar la possibilitat que hagués estat una estela funerària, del fossar que hi havia a l'entorn del temple. També podia haver estat una estela funerària el disc amb una creu inscrita amb la seva corresponent base, que hi ha col·locat al punt més alt de l'atri de l'església parroquial de Sant Pere de Castellet.

- (9) De lloses fosseres medievals al territori estudiat, n'hem comptabilitzades molt poques. La gran majoria són ubicades a l'església de Sant Francesc de l'Hospital, en les quals l'únic senyal que s'observa és un blasó nobiliari. Les existents a la capella del Puig de Gelida, creiem que pertanyen a un sarcòfag.
- (10) De làpides murals, és a dir lloses encastades a les parets de les esglésies i claustres, l'únic lloc on n'hem trobat és a l'ex-convent de Sant Francesc de Vilafranca, encara que en un nombre molt reduït. N'hi ha diverses de finals del segle XIII amb el seu epitafi en llatí, que corresponen: a una tal Mansilla, a Pere de Sabanell (molt decorada) i B. Martí (també decorada i en blasons); una és del segle XIV, que era de Geraldona i el seu marit Ponç de Vernet, també en llatí i amb dos escuts nobiliaris diferents. Una de molt curiosa és una làpida romana que se suposa del segle II de la nostra era, la qual fou reaprofitada a finals del segle XIII gravant-hi al darrere un epitafi en llatí (indicarem que no està datada, però, pel tipus de lletra gòtica emprada, sembla del període esmentat).
- (11) A la zona estudiada tenim diversos arcosolis utilitzats per contenir sarcòfags al seu interior. També cal esmentar el gran nombre existent al claustre de Sant Francesc, que sense cap dubte deuriem tenir finalitats funeràries; però tots són d'estructura clarament gòtica i en cap s'observa que hi hagi hagut caixes de lloses o un vas monolític als baixos (pel fet que la part inferior d'aquests era closa per davant amb una placa pètria vertical, a vegades decorada, mentre que l'horitzontal, la que servia de tapa, era llisa), usats com a osseres (un cas dubtós seria el de Muntanyans). Al nostre entorn geogràfic més pròxim, en podem observar a Santa Maria de l'Estany i Sant Benet de Bages, però tots són d'estil romànic.
- (12) Es tracta de l'ardiaca i canonge de la seu de Barcelona Berenguer del Papiol, mort l'any 1363.
- (13) Aquesta dama era Berenguera de Trilles, de nissaga desconeguda, però intuïm que estava completament familiaritzada amb Martorell i el seu entorn; morí el 1327.
- (14) Al claustre principal, dins arcosolis, a l'ala sud. Al primer hi ha el sarcòfag de Ramon Alemany de Cervelló, amb un frontal decorat i estàtua jacent a la tapa amb vestimenta militar; el segueix una altra urna completament llisa, amb tapa a dues vessants, que contenia les restes de Guerau Alemany de Cervelló. A l'ala nord del mateix claustre hi ha l'urna sepulcral de la casa de Cervelló i Guilleuma de Montcada, profusament treballada, així com un altre sepulcre d'estructura arquitectònica i artística semblant, pertanyent també a la noble casa de Cervelló.
- (15) Al claustre principal, a l'ala sud, el quart arcosoli conté el sarcòfag de Bernat i de Salbà, castlà de la Bisbal del Penedès, mort l'any 1300. És una obra molt elaborada, amb un vas de frontal profusament decorat, on s'observen les armes de l'àliga (de

gules, una àliga d'argent embellida de gules, membrutada d'or i armada de sable); a la tapa de dues vessants, al costat metàpic, l'estàtua jacent del castlà és un relleu estilitzat; té el cap descobert i porta hàbit cistercenc. Més tard (1348), en dit sepulcre, s'hi col·locaren les ossades dels seus fills Pere i Guillem I de Salbà.

- (16) Sembla corroborar el que diem la següent inscripció: «**la capella de Sant Francesch, en la qual té sepultura mossèn Francesch Hierònym Babau, cavaller, lo qual té en feu lo Palau del Rey**». *Llibre verd de Vilafranca*, 1992, pàg. 509.
- (17) Al mateix *Llibre verd de Vilafranca*, pàg. 511, es llegeix: «**E més, una sepultura o túmol de tal Mascaró, al qual succeheix misser Bernat Mascaró, dexà certa renda als capellans per una absoluta li fan lo dia de Sant March, quan venen de la professó de Nostra Señora de Penafel**».
- (18) També seguint el *Llibre verd* vilafraquí, a la pàgina 512 de la transcripció del 1992 es parla de dos claustres on hi ha enterrats «**en túmols y sepultures**» els cavallers principals, que hem esmentat. Es comenta que amb la ruïna i reedificació del monestir se'n desferen moltíssimes.
- (19) També al *Llibre verd* hi ha una menció al desaparegut convent de monges de Santa Clara, on diu que a l'església hi ha una sepultura d'una abadessa, dita la Castellvina (sic) de la Casa de Guillema de Castellví (sic). Pàgs. 513-514.
- (20) Mossèn Mas, en el volum XIII de les seves inacabades notes del bisbat de Barcelona, quan parla de l'ex-convent de Santa Maria de Banyeres, esmenta el sepulcre gòtic, que qualifica de «**bell i senzill**», a més d'un altre de llarga forma i gran cabuda, que també considera de vàlua. Malauradament les nostres perquisicions per saber-ne quelcom més han estat infructuoses; solament se'n informà, ja fa anys, que el temple fou saquejat el juliol de 1936 i part del seu contingut destruït. Fou dit sarcòfag esmicolat o se l'endugueren del lloc?
- (21) El costum de representar els difunts en llurs sarcòfags o urnes cineràries és típicament romà, seguit amb menys intensitat durant l'etapa paleocristiana, reprès, després de la llarga foscor del domini visigòtic i sarraí, a finals del segle XIII al Principat. A la comarca estudiada es manifesta plenament durant el segle XIV. Al Penedès, en tenim un clar exemple dels temps primitius: ens referim a l'interessant monument funerari de cal Posastre, avui servat al Museu Municipal de Sant Martí Sarroca. Es tracta d'un relleu d'època pre-romana on hi ha un personatge —probablement un militar— assegut en un seient, envoltat de relleus de cares humanes. És una estela funerària, segons els arqueòlegs, dels segles III a II abans de la nostra era. Té gran interès arqueològic.
- (22) És un escut quadrat recolzat sobre un dels seus angles. Cas únic a l'heràldica medieval penedesenca (almenys que fins ara ens hagui arribat). Actualment, aquesta forma és emprada per un gran nombre de municipis del Principat, ja que és la forma oficialment establerta en l'heràldica municipal.
- (23) Aquest escut rodó també és únic actualment a la comarca, pel que fa a l'heràldica medieval, i es diu així perquè té la forma circular. És emprat als nostres dies en l'heràldica municipal de diversos estats.
- (24) Es tracta d'una forma d'escut poc comuna durant l'etapa medieval del país. La forma arrodonida a la part inferior, amb la corba pronunciada amb més o menys intensitat,

s'anomena quadrilonga hispànica, ja que és usada exclusivament a la península Ibèrica; és molt rar de trobar-la a Catalunya amb anterioritat al segle XV; per tant, ho considerem una excepció a la comarca en aquest aspecte. Es va generalitzar al país a partir del segle XVII. Permet una millor cabuda i distribució dels elements heràldics i presenta variants segons la nació que l'usa.

(25) Les inscripcions o epitafis es troben generalment al bell mig del metòpic del vas funeràri i són realitzades amb lletres majúscules, ben marcades a la pedra, les quals es poden llegir amb notable facilitat. Poques vegades s'utilitzaren plantilles. L'abreviació fou bastant freqüent, sobretot quan no s'empraven les dites plantilles.

Dels sarcòfags estudiats, n'hi ha dos que no s'acullen a aquesta disposició tant freqüent, sinó que l'epitafi es troba dins unes faixes al lateral superior o inferior del frontal (cas del d'Hug de Cervelló) o ressegueix una faixa de la banda inferior de la caixa (cas del de Bertran de Castellet). El romànic decorat conté el nom del difunt a un costat lateral (fet no gens corrent en l'art funeràri medieval de casa nostra).

La inscripció en català d'una de les osseres es pot considerar bastant primerenca (1311) respecte a altres comarques del Principat.

BIBLIOGRAFIA

B M (Benach Manuel). 1936. *Els sepulcres senyorials de l'església de Sant Francesc de Vilafranca*. Quaderns il·lustrats Penedès, núm. 5. Vilafranca del Penedès.

CARAFÍ, E. - CIVIL, J. 1972. *Cinc esglésies gelidenques*. Gelida, p. 14.

CARAFÍ, E. - MAURI, A. 1984. *El castell de Gelida*. Sant Sadurn d'Anoia, pp. 14, 35, 40 i 44.

CASTELLANOS, Josep. 1891. *Excursions per la costa de Ponent y per lo Panadès*. Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya. Any II, gener-març, 1892. Núm. 4. Barcelona, pàg. 11.

CLOPAS BATLLE, I. 1960. *Notas históricas de la iglesia parroquial de Santa Maria de Martorell*. Martorell, p. 30.

CODINA, J. MORAN, J. RENOM, M. 1992. *El Baix Llobregat el 1789*. Resposta al qüestionari de Zamora. Barcelona, pàg. 184.

COY Y COTONAT, Agustín, pbro. 1909. *Vilafranca del Penadés. Su historia y monumentos*. Vilafranca del Penedès, pp. 502 a 505 i 571.

DD.AA. 1992. *El Penedès. L'Anoia*. Catalunya romànica. Vol. XIX. Barcelona, pp. 92, 93 (Sant Sebastià dels Gorgs); 102, 103, (Sant Pere de Castellet); 145, (castell d'Olèrdola); 154, 155, (Sant Pere Molanta); 197, 198, (Sant Pau d'Ordal); 211, (Santa Maria de Foix); 424, 425 (castell de Jorba).

DD.AA. 1992. *El Barcelonès. El Baix Llobregat*. El Maresme. Catalunya romànica. Vol. XX. Barcelona, pp. 377, 378 (Sant Genís de Rocafort).

DD.AA. 1992. *El llibre verd de Vilafranca (Transcripció)*. Vol. I. Barcelona / Lleida, pp. 508, 509, 511 i 513.

- FITXES* del Servei del Patrimoni Arquitectònic del Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació de la Generalitat de Catalunya.
- FLUVIÀ, Armand de. 1989. *Origen i escuts de cognoms catalans*. Col·leccionable del diari *AVUI*.
- LLOPIS I BOFILL, J. 1977 (1891). *Assaig històric sobre la vila de Sitges*. Sitges, pp. 107, 108.
- LLOORACH I SANTIS, S. 1983. *El Penedès durant el període romànic*. Sant Sadurn d'Anoia pp. 52, 58, 60, 107, 111, 124, 130, 178, 278 i 279.
- MARTÍ ALBANELL, Frederic. 1992 (1926). *Notes històriques del Papiol*. Castellbisbal, pp. 25 i 33.
- MAS, mossèn Josep, prevere. 1921. *Notes històriques del bisbat de Barcelona*. Vol. XIII. Barcelona, pàg. 93.
- MASPONS Y LABRO, F. de S. 1886. *Excursió col·lectiva a la Conca Baixa de l'Anoia*. Butlletí de l'Associació d'Excursions Catalana. Any IX. Núm. 93, juny. Vol VII, pàgs. 109-110. Núm. 94-95, juliol-agost, pàg. 127.
- PEDEMONTE I FALGUERA, B. 1929. *Notes per a la història de la baronia de Castellvell de Rosanes*. Barcelona, pp. 269, 270 i 276.
- PLADEVALL I FONT, A. 1981. *Tous. Mil anys d'història. Sant Martí de Tous, 1981. La tomba del senyor de Tous*. Barcelona, pp. 76 a 78.
- PLADEVALL, A. - ADELL, J. A. - ESPANYOL, F. 1982. *El monestir de Sant Sebastià dels Gorgs*. Barcelona, pp. 68, 69, 77, 140 i 150.
- PLANAS, mossèn Josep. 1948. *Antics convents, esglésies i capelles de Vilafranca*. Vilafranca del Penedès, pp. 23 a 26 i 94.
- PUIG Y CADAVALCH, J.; FALGUERA, Antoni de; GODAY Y CASALS, J. 1911-1918. *L'Arquitectura romànica a Catalunya*. Vol. II del segle IX a l'XI, pp. 411 a 422. Vol. III. Tom 2. Els segles XII i XIII, pp. 553 a 562. Barcelona. Edició facsímil, 1983.
- RIQUER, Martí de. 1968. *L'arnès del cavaller. Armes i armadures catalanes medievals*. Barcelona.
- TRENS, Manuel, prev. 1921. *Un sarcòfag important*. Penedès III. Núm. 6, pàgs. 238 a 240. Il·lustrat.
- URGELLÈS DEPARÉS, M. 1894. *Excursió particular de Castellet al Vendrell per Sant Esteve, Arbós, Llorens y Santa Oliva*. Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya. Barcelona. Vol IV, núm. 12, gener-març, pp. 21-22.
- URPI CASALS, R. Ma.- RESINA NAVAS, J. A. 1991. *El castell i terme de Banyeres del Penedès. Dels seus orígens al segle XIV*. Banyeres del Penedès, pp. 287 i 288.
- VIDAL I RIBA, E. 1912. *La Conca del riu Foix i els seus principals afluents*. Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya. Any XXII. Núm. 206, Barcelona, pàg. 73.